

BÜTÜN ZAMANLARIN EN DEĞERLİ NESLİ: SAHÂBE*

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Efendioğlu

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

1. “Sahâbe” Kelimesi

Arapçada “sahb ve sahâbe” kök-fiilinden türeyen “sahâbe” kelimesi, aynı kök-fiilden ism-i fâil olan “sâhib” sözcüğünün çoğuludur.¹ Çoğul anlamını karşılamak üzere “ashâb” terimi de sıkça kullanılmaktadır. Tekili ise “sahâbî” şeklinde gelir.² Sözlükte değişik anlamları bulunmakla birlikte kelimenin “dost ve arkadaş olmak” anlamı ağır basmış, Türkçeye de “bir kimse ile can-ciğer arkadaşlık yapmak” şeklinde tercüme edilmiştir.³

“Sâhib - sahâbe - ashâb” kelimeleri ile kastedilen dost ve arkadaşlığın gerçekleşmesi için gereken süre konusu üzerinde durulmuş, neticede herhangi bir kimse ile az veya çok arkadaşlık yapan herkesin bu kelimenin kapsamına girdiği belirtilmiştir. Kısacası dil âlimleri, bir kişinin bir başkası ile bir yıl, bir

---

* Bu bölüm, tarafımdan kaleme alınan “Sahâbe ve Sahâbe Dönemi Olayları (Hulefâ-i Râşidîn Devri) İstanbul 2016” adlı çalışmada araştırmalar neticesinde ortaya çıkan tespitler ve varılan neticeler dikkate alınarak hazırlanmıştır.

1. Cemâleddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut ts. (Dâru Sadır), I, 519.
2. Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâb tâcü'l-lüga ve shâhu'l-Arabiyye* (nşr. Ahmed Abdülgafûr Attâr), Beyrut 1404/1984, I, 161.
3. Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-muhît Tercümesi* (sad. Mustafa Koç - Eyüp Tanrıverdi), İstanbul 2013, I, 498.

ay, bir gün, hatta bir saat sohbet ettiğini (arkadaşlık yaptığını) söylemesinin câiz olduğunu söylemişlerdir.⁴ Bu tespite göre, günün herhangi bir saatinde Hz. Peygamber (s.a.v.) ile karşılaşan ve ona iman eden herkes “sâhib” sözcüğünün kapsamına girer ve “sahâbî” olarak isimlendirilir.⁵

“Hz. Peygamber’in arkadaşları” şeklindeki terim anlamını kazanmadan önce, “sâhib - sahâbî - sahâbe - ashâb” kelimeleri, mü’min-kâfir ve dost-düşman ayırımı yapılmadan genel anlamda arkadaşlığı ifade etmek üzere kullanılıyordu.⁶ Ancak İslâmiyet’le birlikte bu kelimeler genel anlamından çıkarılarak Hz. Peygamber’i görüp kendisine inanan arkadaşlarının adı olarak kullanılmaya başlanmış, bu kullanımı da ilk defa Resûlullah (s.a.v.) bizzat kendisi yapmıştır. Nitekim o, arkadaşları hakkında ileri geri konuşulmasını yasaklarken “Ashâbımdan hiçbiri aleyhinde konuşmayın.”⁷ ifadesini kullanmış, dostları arasında hayır sahibi olan bir grubu tarif ederken söze “Sahâbenin hayırlıları...”⁸ diyerek başlamıştır. Sahâbe ve tâbiîn döneminde “sâhibü’n-nebî”,⁹ “ashâbü’n-nebî”,¹⁰ “sâhibü Resûlillâh”,¹¹ “ashâbü Resûlillâh”,¹² ve “ashâbü Muhammed”¹³ gibi tamlamalara sık sık rastlanması, kelimenin çok erken bir dönemde terim anlamını kazandığını göstermektedir.¹⁴

2. Sahâbe’nin Tanımı

Sahâbe, ıstılah olarak ilk dönemlerden itibaren birçok âlim tarafından tarif edilmiş, ancak yapılan tariflerin bir kısmı meşhur pek çok sahâbîyi dışarı-

-
4. Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî ilmi’r-rivâye* (nşr. Ahmed Ömer Hâşim), Beyrut 1406/1986, s. 69-70.
  5. Ebü’l-Hasen İzzüddîn Ali b. Muhammed b. Esîr el-Cezerî, *Üsdü’l-gâbe fî ma’rifeti’s-sahâbe*, Beyrut ts (Dâru’l-Fikr), I, 18-19.
  6. Bu anlamlardaki kullanım Kur’ân-ı Kerîm’de de görülmektedir. Örnek olmak üzere Bkz. el-A’raf, (7), 184; et-Tevbe, (9), 40; el-Kehf, (18), 34, 37, 76; eş-Şuarâ, (26), 61; Sebe’, (34), 46; en-Necm, (53), 2; el-Kamer, (54), 29; et-Tekvîr, (81), 22.
  7. Müslim, “Fezâilü’s-sahâbe”, 221, 222.
  8. Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsned*, Beyrut 1389/1969, I, 294.
  9. Ebû Dâvûd, “Büyû”, 51.
  10. Ebû Dâvûd, “Libâs”, 1.
  11. İbn Mâce, “İkâme”, 47.
  12. Dârimî, “Mukaddime”, 5.
  13. Tirmizî, “Zühd”, 39.
  14. Bu anlamda başka örnekler için bkz. A. J. Wensinck, *el-Mu’cemü’l-müfrehes li-elfâzi’l-hadîsi’n-nebevî*, Leiden 1936-1969, III, 250-259.

da bırakacak kadar dar, bir kısmı ise sahâbî olmayan kimseleri de muhtevasına alacak kadar geniş tutulduğu için herkes tarafından kabul görmemiştir.¹⁵ İstilâhın en detaylı tanımı önemli muhaddislerden İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1448) tarafından yapılmıştır. İbn Hacer, yapılan bütün tarifleri eksik ve fazlalıklarıyla gözden geçirdikten sonra sahâbîyi şöyle tarif eder:

“Sahâbî, Hz. Peygamber’e mü’min olarak mülâkî olan –sahih görüşe göre araya irtidad devri girmiş olsa bile– Müslüman olarak ölen kimseye denir. ‘Mülâkî’ olmak lafzı içine, kendisi ile az veya çok beraber oturup kalkmış olan, kendisinden rivâyette bulunan ve bulunmayan, beraberinde savaşa katılan ve katılmayan, yanında uzun süre kalmayıp da kendisini sadece gören ve körlük gibi ârîzî bir sebepten dolayı –yanında kaldığı halde– kendisini göremeyen herkes dahildir.”¹⁶

Sonradan gelen âlimler tarafından cumhûrun görüşü olarak benimsenen¹⁷ İbn Hacer el-Askalânî’nin bu tarifini biraz açarak şöyle ifade etmek mümkündür: “Hz. Peygamber’e ilk vahyin geliş tarihi olan milâdî 6 Ağustos 610 tarihi¹⁸ ile vefat yılı olan hicrî 13 Rebûlevvel 11 (8 Haziran 632) tarihleri¹⁹ arasında geçen yaklaşık 23 senelik peygamberlik süresi içerisinde hayatta bulunmuş, onunla bir şekilde karşılaşmış, kendisine iman etmiş ve Müslüman olarak vefat etmiş olan kişiye sahâbî denir.” Bu tarihler arasında hayatta bulunmamış, hayatta bulunsa bile Hz. Peygamber’e gelip görüşmek suretiyle iman etmemiş veya iman ettiği halde sonradan dinden çıkmış kimseler –Resûlullah (s.a.v.) hayatta iken gelip yeniden iman etmemişlerse– sahâbî sayılmazlar.²⁰

Fıkıh usûlü âlimlerinin sahâbe tariflerinde ise Hz. Peygamber’le altı ay veya daha fazla birlikte bulunmak, ilim öğrenmek maksadıyla yanına çokça gidip gelmek ve kendisinden hadis rivâyet etmiş olmak gibi şartlar bulunmaktadır. Bir kısmı üzerinde bizzat usûlcülerin ihtilâf ettiği bu şartlar hadis âlimleri tarafından eleştirilmiş ve altı aydan az bir zaman Resûlullah’ın yanında bulunmuş olanları kapsamına almadığı, ilim öğrenmek maksadıyla gelmeyip sadece iman ederek geri dönenleri sahâbî olarak değerlendirme imkânı ver-

15. Bu tariflerden bir kısmını görmek için bkz. İyâde Eyyûb el-Kubeysî, *Sahâbetü Resûlillâh fi’l-Kitâb ve’s-Sünne*, Dimaşk - Beyrut 1407/1986, s. 39 vd.

16. Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyizi’s-sahâbe* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd ve dğr.), Beyrut 1415/1995, I, 158.

17. Muhammed Accâc el-Hatîb, *es-Sünne kable’t-tedvîn*, Kahire 1976, s. 389.

18. Muhammed Rıza, *Muhammed Resûlullah (s.a.v.)*, Kahire 1385/1966, s. 59.

19. Mustafa Fayda, “Muhammed”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXX, 422.

20. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Mehmet Efendioğlu, “Sahâbe”, *DİA*, XXXV, 491.

mediği ve hadis rivâyet etmemiş bir kısmı çok meşhur binlerce sahâbiyi dışarıda bıraktığı için kabul görmemiştir.²¹

3. Sahâbe'nin Kur'ân ve Sünnet'teki Yeri

Sahâbe yüksek bir makama ve eşsiz bir şerefe sahip değerli bir nesildir. Ancak onların değeri, masum olmak gibi bir özelliğe veya kendilerine geçilen bir iltimasa dayanmaz. Ashâbın değeri gönül rızasıyla iman etmiş olmak, Hz. Peygamber'e içten gelerek tâbi olmak, itâatte kusur göstermemek, emredilen ve yasaklanan hususları yerine getirme konusunda bîat etmek, Allah ve Resûlü'nun arzusuna binaen yerini yurdunu terk edip hicret etmek, cihad davet edildiğinde tereddüt göstermeden koşmak, malî yardım istendiğinde infaktan çekinmemek, kardeşleriyle yardımlaşma ve dayanışma konusunda fedakârlıkta bulunmak, mallarını ve canlarını seve seve Allah yolunda feda etmek şeklinde özetlenebilecek vasıflarından kaynaklanmaktadır.

Sayılan bu vasıfları dikkate alan Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de ashâptan övgü ile bahsetmiştir. Nitekim Kur'ân onları tanıtırken *mu'tedil bir topluluk olduklarını* bildirmiş²², *Allah ve Resûlü'ne iman edip tam teslimiyet gösterdiklerini ve büyük ecir kazandıklarını* belirtmiş,²³ *Allah'ın kendilerinden, kendilerinin de Allah'tan razı olduklarını ve kendileri için ebedî olarak kalacakları cennetler hazırlandığını* haber vermiştir.²⁴ Kendilerine *afv, mağfiret ve büyük mükâfât va'd edilen*²⁵ bu seçkin neslin²⁶ Allah ve Resûlü'ne yardım eden sadık mü'minler olduklarını,²⁷ ihtiyaç içinde bulunmalarına rağmen başkalarını kendilerine tercih ettiklerini ve kurtuluşu hak ettiklerini,²⁸ *afvedildiklerini*,²⁹ gerçek mü'minler olarak bağışlanacaklarını ve ahirette cömertçe rızıklandırılacaklarını³⁰ yine Kur'ân-ı Kerîm'de bizzat Cenâb-ı Hak belirtmiştir.

-
21. Usûl âlimlerinin sahâbe tarifleri ve eleştiriler için bk. Kubeyî, *Sahâbetü Resûlillâh*, s. 62-66.
  22. el-Bakara, (2), 143.
  23. Âl-i İmrân, (3), 172, 173.
  24. et-Tevbe, (9), 100.
  25. el-Feth, (48), 29.
  26. en-Neml, (27), 59; Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr ed-Dımaşkî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* (nşr. M. İbrâhîm el-Bennâ ve dğr.), I-VIII, İstanbul 1984, VI, 210.
  27. el-Haşr, (59), 8.
  28. el-Haşr, (59), 9.
  29. et-Tevbe, (9), 111.
  30. el-Enfâl, (8), 74.

Hız. Peygamber de ömrünü beraberlerinde geçirdiği ve fedakârlıklarını yaşayarak gördüğü ashâptan söz ederken onları *insanlık tarihinin en hayırlı nesli*³¹, *ümmeğin en hayırlıları*³², *cehennem ateşinin yakmayacağı kimseler*³³ ve *cennetlikler*³⁴ olarak tanıtmış, ayrıca ümmetin kendilerine *ikramda bulunmasını*³⁵, *iyilik etmesini*³⁶ ve *aleyhlerinde konuşmamasını*³⁷ tavsiye etmiştir.³⁸

Sahâbe Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde bazen nesil olarak ele alınıp övülürken bazen de gruplar halinde ele alınmış, fazilet ve değerlerine işaret edilmiştir. Grup olarak üzerinde durulanları Sâbikûn, Muhâcirler, Ensâr, Ehl-i Bedr, Ehl-i Uhud, Ehl-i Bey'atü'r-rıdvân, Ehl-i beyt ve Ümmehâtü'l-mü'minîn şeklinde saymak mümkündür.³⁹ Özellikle Kur'ân'da sahâbeyi konu edinen âyetler, kendilerinden genel olarak veya gruplar halinde doğrudan bahsedilenler ile sınırlı değildir. İniş sürecinde Kur'ân'ın zaman zaman övgü ile bahsettiği, müslüman toplumun güzelliklerini konu ettiği, mücahitlerin methedildiği, müttakilere ve kurtuluşa erenlere müjdelerin verildiği bütün âyetler ashâbı muhatap almış, bu âyetler ilk olarak onlara okunmuş, dolayısıyla bura da bahsedilen müjdeleri de herkesten önce onlar hak etmiştir.⁴⁰

4. Sahâbe'ye Yapılan Uyarılar

Genel olarak Kur'ân-ı Kerîm'de sahâbeden övgü ile bahsedilmekle beraber hatalı davranışları sebebiyle zaman zaman dikkatleri çekilen, uyarılan ve hatalarından dönmeleri istenen şahıslar ve gruplar olmuştur.⁴¹ Bu dikkat çek-

-
31. Buhârî, "Fezâilü ashâbi'n-nebî", 1; Müslim, "Fezâilü's-sahâbe", 211, 212.
  32. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 350.
  33. Tirmizî, "Menâkıb", 57.
  34. Ali el-Müttekî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl fi süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl* (nşr. Bekrî Hayyânî ve dğr.), I-XVIII, Beyrut 1405/1985, XI, 538.
  35. Süleyman b.Dâvûd et-Tayâlisî, *el-Müsned*, Beyrut ts. (Dâru'l-ma'rife), s. 7.
  36. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 26.
  37. Buhârî, "Fezâilü ashâbi'n-nebî", 4; Müslim, "Fezâilü's-sahâbe", 221, 222.
  38. Ashâbın faziletine dair geniş bilgi için bkz. Mehmet Efendioğlu, "Fezâilü's-sahâbe", *DİA*, XII, 534-538.
  39. Kur'ân'da sahâbeyi ele alan âyetler ve değerlendirmesi için bkz. Seyyid Ahmed Hâşimî, *Fezâilü's-sahâbe fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, eş-Şârîka - Kahire 1427/2007, s. 47 vd.
  40. Muhammed Arabî b. et-Tebbânî, *İthâfû zevî'n-necâbe bi-mâ fi'l-Kur'ân ve's-sünne min fezâili's-sahâbe*, Fas 1405/1985, s. 9 vd.; Muhammed Mahmûd Latîf el-Fehdâvî, *Adâletü's-sahâbe inde'l-müslimîn*, Riyad 1428/2007, s. 58-59.
  41. Örnek olmak üzere bkz. el-Feth (48), 11-12; el-Hucurât (49), 1-3, 6, 14.

me ve uyarıların genelde İslâm'a yeni giren bedevilere yapıldığı görülmektedir. Aslında Câhiliye hayatının şekillendirdiği, eğitimden ve âdâptan yoksun insanlardan bir kısmının yeni dinin esaslarını ve âdâbını öğrenip hayatına yansıtıncaya kadar hata yapması ve hatasından dönmesi için uyarılması çok doğaldır. Zaten hiçbir sahâbî de uyarıldığı için alınmamış, onların hepsi hatasını düzelterip kendisine düşen görevi yapmaya devam etmiştir. Önemli olan hata yapmak ve uyarılmak değil, uyarıldıktan sonra hatada ısrar ederek âyete karşı gelmemektir. Bu şekilde davranmış herhangi bir sahâbî de bilinmemektedir. Böyle olduğu halde, ön yargı ile hareket ettiği anlaşılan bazı kimseler, bu nitelikteki âyetlerden hareketle sahâbenin adâlet ve faziletini yok farz edip onları eleştirmeye ve cerh etmeye gitmişlerdir.⁴² Oysa bu âyetler sahâbe için eleştiri değil, fazilet olarak da görülebilir. Zira ümmet arasında Cenâb-ı Hak tarafından doğrudan muhatap alınan ve hatası âyetle düzeltilen başka bir nesil ve şahıs yoktur.

5. Sahâbe'nin İslâm'daki Yeri ve Önemi

Sahâbe, Kur'ân-ı Kerîm'in doğrudan muhatap aldığı ilk ve tek İslâm neslidir. İnen ilk âyetten itibaren vahyedilen her konuyu Hz. Peygamber onlara iletmiş, uygulanması konusunda kendilerini sorumlu tutmuştur. Bütün âyetlerin pratikteki ilk uygulayıcısı sahâbedir. Bu yönleriyle onlar aynı zamanda Kur'ân ve bizzat Hz. Peygamber tarafından şekillendirilen bir nesildir. Allah Resûlü ile birlikte Kur'ân'ı öğrenme, öğretme, yaşama ve yayma işini ashâb yerine getirmiş, vahyi sonraki nesillere ulaştırmanın köprüsü de onlar olmuştur. Bundan dolayı birçok âyette doğrudan veya dolaylı olarak ashâbın konu edilmesi, onları öven ve hatalarını düzelten âyetlerin bulunması çok doğaldır.

Böyle olmasına rağmen zaman zaman önyargılı veya art niyetli bazı kimseler ortaya çıkmış ve sahâbeyi müşrikler, mürtedler ve münafıklarla karıştırarak eleştirmeye gitmiş, haliyle de hataya düşmüştür. Oysa sahâbe ayrı bir nesil; müşrikler, mürtedler ve münafıklar farklı birer topluluktur. Nitekim Cenâb-ı Hak kendisine ve Resûl'üne iman eden, gönderdiği dine sahip çıkan ve yayılması için yardımda bulunan ashâbı övmüş, buna karşılık dinin yayılmasına karşı çıkan, elçisine ve ashâbına eziyet eden ve onlarla savaştan müş-

42. Hamed b. Abdullah İbrahim el-Hamîdî, *el-İbâne li-mâ li's-sahâbe mine'l-menzile ve'l-mekâne*, Riyad 1421/2000, s. 72-73.

rikler ile içlerinde küfür gizleyip iman ehli gibi görünen, ancak durumları çeşitli yollarla açığa çıkarılan mürted ve münâfıkları yermiş, şiddetli bir şekilde tehdit etmiştir.⁴³

Kur’ân ve sünnetin şekillendirdiği sahâbe anlayışı, Hz. Peygamber döneminde bu şekilde anlaşılmış ve kabul edilmiş, ashâb da birbirlerine karşı buna göre muâmelede bulunmuştur. Zaman zaman birbirlerine karşı olumsuz davranış sergileyenler, şahsî meseleler sebebiyle tartışanlar, hatta kırıcı söz söyleyenler olmuş olsa bile, onlar birbirlerinin sahâbîliği konusunda bir şey söylememiş, aralarında sahâbîliğini onaylamadıkları herhangi bir kimse olmamıştır.

Ümmetin ilk nesli olan sahâbe dinde önemli bir yere sahiptir. Efendimizin her alandaki başarısını onlarsız düşünmek mümkün değildir. Onlar, bizzat Resûlullah’tan öğrendikleri İslâm’ı pratik hayatta güzel bir şekilde tatbik etmek suretiyle kendilerinden sonra gelen ümmete canlı birer örnek olmuşlardır. Hata ve sevaplarıyla ashâb Hz. Peygamber’den sonra İslâm’ı hayata geçiren ilk nesildir. Bundan dolayı Allah Resûlü (s.a.v.) onların çizgisini getirdiği dinin ve kurduğu sistemin devamı olarak göstermiş ve ümmetin onları örnek almasını tavsiye etmiştir.⁴⁴

Ashâbın İslâm’ı yaymak ve Resûlullah’ı korumak uğruna yaptığı bedenî ve malî fedakârlıklar, kendilerinden sonra gelen nesilleri imrendirecek ve hayrette bırakacak niteliktedir. İslâm, onların bu fedakârca davranışları sayesinde kök salmış ve yayılarak sonraki nesillere ulaşmıştır. Resûl-i Ekrem ve onun hayatı, ahlâkî ve şahsiyeti ile ilgili bilinenler gözden geçirildiğinde, bunların tamamının ashâbdan nakledilen bilgiler olduğu görülür. Denebilir ki, ashâb olmasaydı bugün Kur’ân-ı Kerîm dışında Hz. Peygamber ve İslâm’la ilgili güvenilir hiçbir bilgi bulunmayacaktı. Bunun dışında Kur’ân-ı Kerîm’in sûre ve âyetlerinin iniş sebepleri, hadislerin sebab-i vürûdu, Kur’ân hükümlerinin pratik hayata tatbiki ve açıklanması ile Allah Resûlü’nün peygamberliği süresince yaptığı icraât hep ashâbın nakilleri sayesinde bilinmektedir. Eğer ashâb olmasaydı bu noktalardaki birçok incelik kapalı kalacak ve İslâm’ı doğru bir şekilde anlamak mümkün olmayacaktı.⁴⁵

43. Bu konu hakkında geniş bilgi için bkz. Mehmet Efendioğlu, “Sahâbeden Bir Kısmı Münâfık Olabilir mi?”, *Rihle*, II/7 (İstanbul 2009), s. 41-47.

44. Tirmizî, “İmân”, 18.

45. Mehmet Efendioğlu, “Sahâbe Hukuku ve Ashâba Saygısızlığın Dinî Hükümü” *HTD*, VIII/1 (İstanbul 2010), s. 9-10.

6. Sahâbe'nin Sayısı ve Rivâyetleri

Ashâbın sayısı hakkında kaynaklara intikal etmiş kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Aslında böyle bir bilginin ulaşmasına imkân da yoktur. Zira sahâbe, bugünkü manada sınırları belli olan ve zaman zaman nüfus sayımı yapılan bir ülkede yaşamamış, Arap Yarımadası sınırları içinde muhtelif kabilelerin belde ve köylerine dağılmış, bir kısmı yerleşik bir kısmı göçebe olarak yaşayan topluluklardan meydana gelmişti. Yarımada'nın dışından gelip Hz. Peygamber'le görüşen ve geri dönenler de vardı.⁴⁶ Bundan dolayı kesin bir rakamdan bahsetmek mümkün değildir. Ancak Efendimiz'in vefatı esnasında 120.000 sahâbinin hayatta bulunduğu rivâyetler⁴⁷ dikkate alınır, sahâbenin toplam sayısının 100.000 civarında olduğu söylenebilir.⁴⁸ Bu sahâbilerden de büyük bir kısmının ismi ve hayatı hakkında kaynaklara bilgi intikal etmemiştir. İsmi bilinenler ve bunların sayısı hakkında tatmin edici bilgiye ulaşmak için, bu konuda yazılan müstakil sahâbe tabakâtı eserlerindeki rakamlara dönmek gerekecektir. Konunun en kapsamlı eseri İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 852/1448) *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*'si olup bir sayıma göre muhtevasında 12.308 isim yer almakta,⁴⁹ ancak bunların bir kısmı mükerrerler, muhadramlar ve yanlışlıkla sahâbî olarak zikredilenlerden oluşmaktadır. Bunların düşülmesi durumunda ismi bilinen sahâbe sayısı 10.000 civarında kalacaktır.⁵⁰

Sahâbenin tamamı Hz. Peygamber'le görüşmüş, az veya çok onun yanında bulunmuş, ancak hepsi kendisinden hadis rivâyet etmemiştir. Rivâyet edenlerin de hadisleri sayı itibarıyla çok farklıdır. Râvi sahâbilerin sayısı hakkında farklı rakamlar intikal etmiştir. Ancak yapılan araştırmalardan ve ortaya çıkan tespitlerden bu sayının 1000 civarında olduğu anlaşılmaktadır.⁵¹

46. Yarımada dışından gelen sahâbiler için bkz. Mehmet Efendioğlu, *Arap Olmayan Sahâbiler*, İstanbul 2011, s. 141-292.

47. Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr ed-Dımaşkî, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (nşr. Ahmed Ebû Mülhim ve dğr.), Beyrut 1409/1988, V, 309.

48. Farklı rakamlar için bkz. Celâleddîn Abdurrahmân b. Muhammed es-Süyûtî, *Tedribü'r-râvî fî şerhi Takrîbi'n-Nevâvî* (nşr. Abdülvehhâb Abdüllatîf), Beyrut 1399/1979, II, 221.

49. İbn Hacer, *el-İsâbe*, VIII, 492.

50. Mehmet Efendioğlu, *Sahâbeye Yöneltilen Tenkitler*, İstanbul 2017, s. 34.

51. Bu konuya tahsis edilen eserlerden Bakî b. Mahled el-Kurtubî'nin *el-Müsnedü'l-kebir*'inin günümüze ulaşan ve *Kitâbü'l-A'dâd* adıyla bilinen mukaddimesinde 1013; İbn Hazm el-Endelüsî'nin *Esmâü's-sahâbeti'r-ruvât* isimli eserinde 1018; Ebü'l-Kâ-

7. Sahâbe'nin Adâleti – Adâlet Ma'sumiyet Değildir

Hadis nakleden ve etmeyen bütün sahâbiler daha ilk dönemlerden itibaren adâlet sahibi kabul edilmiş, hadis rivâyeti konusunda kuşku duyulacak yönleri bulunmadığına hükmedilmiştir. Sahâbenin adâleti Allah Teâlâ'nın onları Kur'ân-ı Kerîm'de, Hz. Peygamber'in de hadislerinde tezkiye etmiş olmasına dayandırılmaktadır. Onların Hz. Peygamber adına hadis uydurmama ve yalan söylememe konusunda gösterdikleri titizlik ve bu anlamdaki gayretleri de bunu teyid etmiştir.⁵² Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı Kerîm'de ashâbdan bahsederken, “Böylece sizi vasat (ölçülü ve adâletli) bir ümmet yaptık...”⁵³ buyurmuş ve sahâbeyi “vasat bir ümmet” olarak tanıtmakla onların “adâlet sahibi bir topluluk” olduklarını vurgulamıştır.⁵⁴ Yine indiğinde ilk olarak ashâba okunmuş olan “Siz insanların iyiliği için yeryüzüne çıkarılan en hayırlı ümmetsiniz...”⁵⁵ âyetinde, en hayırlı topluluk olduklarından bahsedilen sahâbenin adâletine işâret bulunduğu belirtilmiştir.⁵⁶ Sahâbeyi yakından tanıyan Hz. Peygamber de “Bu ümmetin en hayırlı nesli benim çağdaşlarım olan sahâbedir.”⁵⁷ buyurarak onları methetmiş, ümmet için fitnelere ve bid'atlere karşı güven kaynağı ilan ederek adâletlerine vurgu yapmıştır.⁵⁸ Kur'ân ve Sünnet'teki bu ve benzeri naslara dayanarak muhaddisler başta olmak üzere Ehl-i sünnet âlimleri ashâbın tamamını âdil kabul etmiş, râvi olarak haklarında araştırma yapmaya gerek bulunmadığı görüşüne varmıştır.

Burada önemle vurgulanmalıdır ki, ashâbın adâlet ve fazilet sahibi olması mâsum oldukları anlamına gelmez. Aralarında hata edenler, günah işleyenler,

---

sim İbn Asâkir ed-Dımaşkî'nin tespitine göre Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *el-Müsned*'inde 1022 sahâbînin hadis rivâyet ettiği belirtilmiştir. Bkz. Ebû Abdurrahmân Bakî b. Mahled el-Kurtubî, *Kitâbü'l-A'dâd (Adedü mâ li-küllü vâhidin mine's-sahâbeti mine'l-hadîs*, nşr. Ekrem Ziyâ el-Umerî), Medîne 1404/1984, s. 168; Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Hazm el-Endülüsî, *Esmâü's-sahâbeti'r-ruvât* (nşr. Seyyid Kisrevî Hasan), Beyrut 1412/1992, s. 553; Ebü'l-Kâsım Ali b. Hasen İbn Asâkir ed-Dımaşkî, *Tertîbü esmâi's-sahâbe* (nşr. Âmir Hasan Sabrî), Beyrut 1409/1989, s. 167.

52. Süyûtî, *Tedribü'r-râvi*, II, 215 (muhakkik Abdülvehhâb Abdüllâtîf'in dipnotu).
53. el-Bakara, (2), 143.
54. Ebû Amr Osmân b. Abdurrahmân İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî, *Ulûmü'l-hadîs* (nşr. Nûreddin İtr), Dımaşk 1986, s. 295.
55. Âl-i İmrân, (3), 110.
56. Süyûtî, *Tedribü'r-râvi*, II, 214.
57. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 357.
58. Müslim, “Fezâilü's-sahâbe”, 207.

hatta birbirleriyle savaşıyorlar olmuş, ancak Hz. Peygamber adına yalan söyleme ve hadis uydurma türünden kusurları olmamıştır. Zaten sahâbenin âdil olduğundan bahsedildiğinde Hz. Peygamber adına yalan söylemedikleri ve hadis uydurmadıkları kastedilmektedir.

8. Fetihlerle ve İrşâdla İslâm'ı Dünya Dini Haline Getiren Nesil: Sahâbe

Hız. Peygamber'in hayatında Arap Yarımadası sınırları dâhilinde yaşayan sahâbe, Efendimizin hicrî 11 (632) yılında vefat etmesinden sonra ordular teşekkül ettirerek ve yöneterek yarımadanın dışına taşmış ve önemli fetihler gerçekleştirmiştir.⁵⁹ Çok kısa zamanda önce Irak, sonra Suriye, Filistin ve Şam bölgeleri İslâm topraklarına katılmış, akabinde İran fethedilmiş, Mısır ve Kuzey Afrika itaat altına alınmış, Kafkaslar ve Orta Asya'nın bir kısmı ele geçirilmiş, güneydoğuda Hint topraklarına ulaşılmıştır.⁶⁰ Gerçekleşen fetihler esnasında sahâbeden bir kısmı vardıkları yerlere birer mücahit olarak ulaşmış, sonra da ilim öğretmek ve bu yolla İslâm'ı tebliğ etmek için Kûfe, Basra, Mısır, Şam, Humus ve Cezîre gibi merkezlere ve uygun gördükleri başka beldelelere yerleşmişlerdir.⁶¹ İstanbul'a, Orta Asya'ya, Hindistan'a, hatta Çin'e ulaşan ve buralarda vefat eden sahâbiler bulunmaktadır.

Hulefâ-i Râşidîn dönemi olarak adlandırılan bu zaman diliminde (11-40/632-660) yaşanan hızlı gelişmelerde hep sahâbe nesli ön planda olmuş ve dönemin dinî, siyâsî ve sosyal hayatı tamamen onların elinde şekillenmiştir. Ashâbın eşsiz gayreti sayesinde İslâm coğrafyası hayretler uyandıracak bir genişliğe ulaşmış, Müslümanların nüfusu da kat kat artmıştır. Bu müsbet gelişmeye paralel olarak aynı dönemde hâkim unsur olan sahâbenin sayısında büyük oranda azalma olmuş, haliyle toplum üzerinde ilk yıllarda görülen etkileri kalmamıştır. Doğan boşluk İslâm toplumuna yeni katılan ve sahâbî olmayan unsurlar tarafından doldurulmuş, bunların etkisi artmış, dolayısıyla sosyal ve siyasal hayatta zorunlu bazı değişiklikler ortaya çıkmış, sonuç olarak da Hz. Peygamber ve ilk halifeler Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer dönemlerinde görülmeyen olumsuz birtakım gelişmeler, savaşa varan olaylar yaşanmıştır.⁶²

59. Şükrü Faysal, *Hareketü'l-feth el-İslâmî fi'l-karnî'l-evvel*, Beyrut 1982, s. 59 vd.

60. Muhammed b. İbrâhim b. Sâlih Eba'l-Hayl, *Târîhu'l-hulefâi'r-râşidîn*, Riyad - Kahire 1430/2009, s. 76 vd., 108 vd., 238 vd., 349 vd.

61. Ekrem Ziyâ el-Umerî, *Asru'l-hilâfeti'r-râşide*, Riyad 1419/1998, s. 268 vd.

62. Mehmet Efendioğlu, *Sahâbe ve Sahâbe Dönemi Olayları*, İstanbul 2016, s. 58.

Hulefâ-i Râşidîn dönemini hicrî 30 (650) yılından sonra ortaya çıkan fitne olaylarını göz önüne alarak “Fitne Öncesi Dönem” ve “Fitne Sonrası Dönem” olmak üzere iki kısma ayırmak mümkündür. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer’in hilâfet dönemleri ile Hz. Osman’ın hilâfetinin ilk altı yılına tekâbüle eden “Fitne Öncesi Dönem”de sahâbe tartışma konusu yapılmamış, adâlet veya fazilet açısından sorgulanmamış, rivâyetlerinin kabul edilip edilmeyeceği konusu gündeme gelmemiş, halifeler dâhil herkes birbirinden duyduğu hadisi almış, nakletmiş ve uygulamıştır. Bu dönemde genel olarak sahâbe ile Ehl-i beyt mensubu sahâbîler arasında bir ayırım söz konusu olmamış, mes-cidler ortak kullanılmış, karşılıklı olarak evlilikler, ziyaretleşmeler, yardımlaşmalar ve görevlendirmeler olmuş, sonradan kesin çizgilerle ortaya çıkacak olan ve günümüzde de devam eden ayrılık bu dönemde görülmemiş, hatta hiç konuşulmamıştır.⁶³

Yine sonradan tartışma konusu yapılacak ve inanç ve adâlet açısından sorgulanması gerektiği iddia edilecek olan Talha b. Ubeydullah, Zübeyr b. Avvâm, Amr b. Âs, Muğîre b. Şu‘be, Ebû Hüreyre, Muâviye b. Ebî Süfyân ve Velîd b. Ukbe gibi sahâbîler bu dönemde her üç halife nezdinde makbul ve muteber kimseler olarak muâmele görmüş; kumandanlık, vâlilik ve zekât âmilliği gibi üst seviyede görevlere getirilmiş, fetih hareketlerinin ön plandaki isimleri olmuşlardır. Onları yakından tanıyan ilk üç halife haklarında herhangi bir tereddüt duymadan kendilerine sınırsız yetkiler kullandırmış, onlar da güven veren icraatlarda bulunmuşlardır.⁶⁴ Bu dönemde genişleyen İslâm coğrafyasının fethi sahâbî kumandanlar tarafından gerçekleştirilmiş, vilâyetler sahâbî vâliler tarafından idare edilmiş, tebliğ, eğitim ve öğretim işi sahâbîler marifetiyle yürütülmüş, İslâm tarihinin bu zaman dilimi tamamen sahâbenin elinde şekillenmiştir.

9. Sahâbe Arasındaki İhtilâflar Dinî Değil, Siyâsîdir

Hulefâ-i Râşidîn devrinin “Fitne Sonrası Dönem”inde sahâbenin azalması, sahâbî olmayan nüfusun kat kat artması ve bu nüfusun içinde ortaya çıkan fitne ehli bazı kimselerin kışkırtması neticesinde sahâbe arasında birtakım ihtilâflar ortaya çıkmış, hatta savaşlar olmuş, ancak karşılıklı olarak küfür, nifak ve irtidad ile suçlama yapılmamıştır. Bir sahâbînin bir başka sahâbîyi kâ-

63. Efendioğlu, *a.g.e.*, s. 215.

64. Efendioğlu, *a.g.e.*, s. 215-216.

fir, münâfık veya mürted ilan ettiğine dair bir bilgi sâbit olmamış, bu konuda konuşulanlar sahâbe dışında bazı kimseler tarafından dile getirilmiş veya sonraki dönemlerde taraf olan bir kısım fırka müntesipleri ve müellifleri tarafından ortaya atılmış ve tartışılmıştır.

Hz. Ali döneminde ortaya çıkan bölünmelerde ve savaşlarda sahâbenin büyük bir kısmı tarafsız kalmış, birbirlerine karşı silah çekmekten uzak durmuştur. Hayatta olduğu bilinen binlerce sahâbiden Cemel ve Sıffîn savaşlarına katıldığı tespit edilenlerin sayısı 35 civarındadır.⁶⁵ Sahâbe, halife olarak Hz. Ali'ye olan biâtini sürdürmüş, ancak beraberinde savaşlara katılmamıştır. Şam'da bulunan sahâbîlerin de azı dışında büyük bir kısmı müslümanlara karşı savaşmaktan uzak durmuştur.

Cemel ve Sıffîn savaşlarında yer alan ve almayan sahâbîler birbirlerine müslümanca muâmelede bulunmuş, savaşlardan sonra ganimet alınmamış, taraflar birbirlerinin cenazelerine katılmış, namazlarını kılmış, imansızlık ithamı yapılmamış, lânet okunmamış ve duyulan pişmanlık en üst seviyeden ifadelerle dile getirilmiştir.⁶⁶

Cemel ve Sıffîn'de yapılan savaşlar yönetimi ele geçirmeye yönelik değil, Medîne'yi basıp halife Hz. Osman'ı şehîd eden ve şehri abluka altında tutan âsileri buradan uzaklaştırma ve halifenin katillerine kısas uygulanmasını temin etmeye yönelik birer teşebbüstür. Taraflar, gelişmeler esnasında yaptıkları konuşmalarda savaştan yana olmadıklarını, ortalığın ıslahı için hareket ettiklerini açık bir şekilde ifade etmiş, ancak şartlar işi savaşa götürmüştür.⁶⁷

Değerlendirme ve Sonuç

Bütün bunlardan sonra sonuç olarak şunları söylemek mümkündür:

1. Sahâbe dönemi ve olayları konusunda özellikle tarih kaynaklarına in-tikal eden pek çok bilgi ve rivâyet, fitne döneminde veya daha sonra

65. Hâlid Kebîr Allâl, *Buhûs havle'l-hilâfe ve'l-fitneti'l-kübrâ*, Cezâir 1430/2009, s. 156-161.

66. Ebû Hanîfe Ahmed b. Dâvûd ed-Dîneverî, *el-Abbâru't-tvâl* (nşr. Abdülmün'im Âmir ve dğr.), Bağdad ts. (Mektebetü'l-Müsennâ), 151; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târibü'l-ümem ve'l-mülûk*, Beyrut 1411/1991, III, 57.

67. Ebû'l-Hasen İzzüddîn Ali b. Muhammed İbnü'l-Esîr el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-târib*, Beyrut 1399/1979, III, 237; Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr ed-Dımaşkı, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (nşr. Ahmed Ebû Mülhim ve dğr.), Beyrut 1409/1988, VII, 250.

ki dönemlerde fırka ve grup müntesipleri tarafından uydurulup yayılmıştır. Fitneyi günümüzde bile sürdürmeye ve yeni fitneler üretmeye müsâit olan bu bilgi ve rivâyetlerin doğru bir şekilde okunması, anlaşılması ve değerlendirilmesi gerekir. Bunun için de konu üzerinde derinleşmeye ve buna uzun zaman ayırmaya ihtiyaç vardır. Ancak çok kimse konuya yeterli zaman ayırıp derinleşememekte, sıradan bilgilerle yorum yaparak yazmakta ve konuşmakta, bu durum ise yeni ve daha büyük problemlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bunu dikkate alan hadis âlimleri ve genel olarak Selef-i sâlihîn ile Ehl-i sünnet uleması sonuç alınamayan bu konuları tartışarak zaman harcamak yerine, bunlardan uzak durmayı tercih etmişler ve bu tercihi bir esas olarak benimsemişlerdir. Bu tercih bazılarının ileri sürdüğü gibi olayları ve ihtilâfları hasıraltı etmek ve gizlemek değil, sonuç alınamayacak bu işleri tarihe havâle edip ümmete fayda sağlayacak güncel konularla meşgul olmaya yönlendirmektir.

2. Sahâbe dönemi ve olayları ile ilgili yapılan her çalışma için kaynaklarda müspet veya menfi sonuca ulaştıracak nitelikte bilgi ve rivâyet bulmak mümkündür. Bundan dolayı da birçok çalışma, çalışmayı yapan kişinin ön kabulüne, bakış açısına, bilgi tercihinin ve insafına göre lehte veya aleyhte sonuçlanabilmektedir. Bu durum bilgi ve rivâyet kullanırken ulu orta değil de, rivâyetlerin sahîh, bilgilerin de doğru olanlarını arayıp bulmanın ve kullanmanın ne kadar önemli olduğunu gösterir. Sahâbe konusu Kur’ân ve Sünnet’le yakından ilgili olduğu için bu hususta yapılacak çalışmalarda kullanılacak bilgi tercihi ilâve bir hassâsiyet gerektirmektedir.
3. Sahâbe tartışılacak ve aleyhinde konuşulacak değil, hürmet gösterilecek ve rahmetle anılacak, ayrıca hatalarından ders çıkarılacak, güzel yönleri de örnek alınacak bir nesildir. Onlarla ilgili izlenecek en emîn ve isabetli yol herhalde Cenâb-ı Hakk’ın âyette buyurduğu üzere onlara hayır dua etmek ve muhabbetle yaklaşmaktır. Allah Teâlâ sahâbeden sonra gelen müslüman nesillerin vasıflarından birinin şu şekilde dua etmek olduğunu belirtir: “Rabbimiz! Bizi ve bizden önce inanmış olan kardeşlerimizi başışla, kalbimizde mü’minlere karşı kin bırakma!”⁶⁸